

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 108 (1995)

Artikel: Hollandès, Austriacs e Grischuns alla Chalavaina : in ciclus da canzuns patrioticas fa staziun en tiara romontscha
Autor: Collenberg, Cristian
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-236081>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 02.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Hollandès, Austriacs e Grischuns alla Chalavaina In ciclus da canzuns patrioticas fa staziun en tiara romontscha

Cristian Collenberg

Remarcas introductivas

Lavurs da tempra culturhistorica dat ei en romontsch ed en connex cun il romontsch en in diember impressiunont. Talas tematiseschans usits ed isonzas, detgas e proverbis, e buca ina pintga part tematisescha las canzuns, detg pli exact, las «canzuns popularas». Las biaras san ins situar zanua denter scienza populara e pretensiun scientifica, e las biaras secuntentan era da discutir fenomens en ina moda pli u meins summarica. Cu ins entscheiva a s'interessar per enconuschientschas pli detagliadas ni pli profundas, lu fan ins persenn ch'ei duvrass aunc tscheu e leu studias e retschercas pli seriusas per ch'ins obtegni rispostas differenziadas e duvreivlas. Sco duvreivlas san ins considerar talas rispostas che sebasan sin fatgs concrets, mo ch'intendan d'interpretar quels sco indecis per process da muntada generala.

La basa materiala dil suandont cuort tractat ein, risguardond igl interess e la cumpetenzza digl autur, canzuns, pli exact, in ciclus da canzuns, screttas e surdadas alla stampa da Florian Grand alla fin dil 19avel tschentaner¹. In exemplar da quell'ediziun sesanfla ella biblioteca cantunala a Cuera². Enconuschentamein fan las canzuns part da dus systems culturals, numnadamein dil litterar-verbal e dil musical, e per l'interpretaziun adequata dallas canzuns fuss ei da risguardar schibein in aspect sco l'auter. Perquei che la cumpetenzza dil perscrutader ei per ordinari unilateral vegn ina vart impurtonta adina puspei negligida ni schizun ignorada; per las canzuns romontschas ein las retschercas seconcentradas oravontut sil text, quei malgrad ch'in respectabel reper-tuar da melodias ei vegnius documentaus durant las fasas da collecziun. La perscrutaziun da canzuns internaziunala dispona da pli bia capaciad da lavur scientifica, e cun igl exempel dil ciclus dallas canzuns dalla battaglia da Chalavaina san ins demonstrar ch'in'egliada sur ils cunfins linguistics ora gida dad interpretar meglier certs fatgs culturhistorics, era sch'els paran d'haver in caracter expressivamein local.

Ei dat cass nua ch'il studi detagliu dad ina canzun meina ad enconuschientschas interessantas che possibiliteschan tuttenina tut novas investas. En ina publicaziun davart la renomada canzun «Wilhelmus von Nassau» documentescha E. Nehlsen la tradiziun e derasaziun d'ina canzun historica-patriotica en moda exemplarica³. Quella canzun ei vegnida popularisada gia el 16avel tschentaner, ei sederasada naven dalla Hollandia sur igl entir territori tudestg ora, ei s'integrada el repertuar dallas canzuns historicas-politicas dalla Svizra tudestga ed ha catschau ragischs duront il 17avel tschentaner era el Grischun romontsch⁴. La lavur numnada persequitescha la tradiziun tochen siadora el 20avel tschentaner. Il cass dil ciclus da canzuns dalla Chalavaina che cuntegn denter auter era ina contrafactura nunspitgada dalla medema canzun fa pertscharts ch'ei dat interessantas interferenzas e dependenzas sur ils cunfins linguistics ora.

Canzuns popularas e cants patriotics el repertuar da chors

En connex cun la canzun «Wilhelmus von Nassau» semanifestescha in grond diember da fenomens centrals per l'interpretaziun dil cant popular e siu svilup duront ils tschentaners: il scomi da texts e melodias, la migraziun da canzuns, la tradiziun da quellas sur cunfins locals e barrieras socialas ora, la promoziun e reinterpretaziun ed instrumentalisaziun da singulas canzuns, e cunzun era il transferiment da canzuns ord il cant liber (quei che vegn savens designau cul terminus «canzun populara») en canzuns da chor, quei ch'implichescha quasi ina nova natira dall'ovra.

Ch'il cantar dils chors ha giu ina influenza silla tradiziun dil cantar liber ei segir in fatg incontestabel. Il moviment dils chors ha caracterisau las acitivitads culturalas en Svizra tudestga duront il 19avel tschentaner⁵, ed el ei sederasaus el Grischun cunzun duront la secunda mesadad da quel, pia gest duont quei temps che las canzuns romontschas ein vegnidas rimnadas cun l'intenziun da publicar quellas en ina maniera representativa.

El repertuar dils chors (cunzun virils) giogan canzuns che fuvan imitaziuns da quei che vegneva considerau duront ina gronda part dil 19avel tschentaner sco veramein genuin-popular, canzuns en in stil patriotic-marzial, ina gronda rolla. Ins surprinda cun caschun canzuns cun ina pli lunga tradiziun, mo pli frequentas ein creaziuns novas el spért dil muster numnau.

Talas canzuns vegnan derasadas tras il cant en uniuns ed era tras il cantar en scola. Las canzuns da scola paran d'haver giu in'influenza impurtonta sin la cumposiziun dil repertuar da canzuns el cant liber, e ch'il cant dils chors hagi era influenzau grondamein la tradiziun e la moda da cantar en tiara romontscha astgan ins formular sco hipotesa.

Il ciclus «La battaglia da Chalavaina»

Ina tala hipotesa fuss ei da verificar en studis da detagl. Il ciclus «La battaglia da Chalavaina» dat ina certa investa els mecanissem da recepziun ed influenza, e cunzun sclarescha el in per aspects dalla situaziun dil cant el territori romontsch encunter la fin dil davos tschentaner.

Ils chors virils eran, forsa pervia da lur cumposiziun, disponi per la tematica dil patriotissem, ed ins astga constatar senza gronda resca da simplificar che canzuns da gener historisont e mitologisont hagian marcat il repertuar⁶. Ei secapescha era quasi da sesez che la victoria dalla Chalavaina ha reconquistau ina gronda attractivitat en vesta al giubileum ch'ei vegnius festivaus 1899 ed en consequenza da quel, e perquei fa ei buca surstar ch'ils chors existents han integrau quei sujet en lur programm.

Florian Grand, igl autur, era da quei temps dirigent dil chor da Samedan⁷. Siu «Ciclo da chanzuns patrioticas per Coro viril e solo da bariton e tenor» vegn dedicaus al «Coro da Samaden» ed alla «Engiadina». Grand ei sincers ed aviarts en sias indicaziuns; el alleghescha ch'ei setracti dad atgnas versiuns da canzuns ch'eran da quei temps derasadas ed enconuschentas lunsch entuorn els cerchels dils chors da lungatg tudestg ordeifer la Svizra⁸. Cun quella elecziun dil model documentescha il dirigent ed adattader romontsch ch'el ei ligiaus directamein cun quei ch'ei actual silla fiera internaziunala da litteratura per chor viril. Kremser⁹ (1838–1914) ei staus da siu temps in dils exponents ils pli impurtants per il moviment da chors e per il cant da chor viril. El era enconuschents sco pianist, dirigent e cumponist ed ha dirigi 1869–1910 il renomau «Wiener Männergesangsverein». El ha creau numerusas cumposiziuns per differents instruments e per chors, principalmein virils, e las sis canzuns dil ciclus numnau s'audan, tenor l'opiniun d'experts, tier sias ovras las pli enconuschentas.

Las sis canzuns numnadas (versiun tudestga), translaziuns ord il hollandès, vegnan ordinadas da Kremser aschia ch'ellas «dessegnien in maletg dil cumbat dils Hollandès per la libertad»¹⁰. Grand surpranda la

disposiziun da Kremser, e per ch'ins vesi con directivs ch'il model ei, duei igl «original» vegnir skizzaus igl emprem cuortamein. La gliesta cuntegn il tetel da mintga canzun, l'occupaziun, igl incipit ed ina cuorta caracterisaziun dil cuntegn¹¹.

1. «Klage» (Chor)
«Herr, sieh die Noth! Zahllose Feinde...»
Il pievel ei en prighel, roga che Dieus sustegni el.
2. «Wilhelmus von Nassauen. Prinz von Oranien.» (Bariton solo)
«Wilhelmus von Nassauen...»
Il liberatur tarmess da Diu s'avischina.
3. «Kriegslied» (Chor)
«Wohl sehr glücklich ist, wer zu sterben weiss.»
Il pievel survegn puspei curascha e sepeina per il cumbat.
4. «Abschied» (Tenor solo)
«Das Vaterland ruft mich zum heiligen Streite.»
Avon che ir ella battaglia tuorna il guerrier a casa e prenda cumiau dils ses, cun larmas els egl.
5. «Berg op Zoom» (Chor)
«Seht, welche Macht sie gebracht uns zur Schlacht.»
La battaglia che vegn encorunada d'ina victoria.
6. «Dankgebet» (Chor)
«Wir treten zum Beten vor Gott, den Gerechten...»
Engraziament a Diu, il dirigider dallas battaglias (Schlachtenlenker), per la victoria aquistada.
La canzun pren la fin cun ina supplica ferventa per igl agid da Diu el cumbat per la libertad era egl avegnir.

Tematicamein serefereschon las canzuns sin eveniments historics daditg vargai¹². La canzun da Wilhelm da Nassau¹³ che stat el center ha duront tut quei temps mai piars sia attractivitat, ed el rom dil moviment da cantar dils chors el 19avel tschentaner ed ell'atmosfera politica da gliez temps ha ella registrau ina renaschientscha. Sco Nehlsen documentescha en moda perschudenta ha la conjunctura dil sentiment

naziunal suenter l'uiara dils 1870/71 contribuìu grondamein alla reactivaziun da quella canzun¹⁴. Kremser ha modificau ils fatgs historics tenor ils basegns dil temps, e las canzuns documenteschan quei patos guerril-religiùs ch'ei vegnius apprezziaus ordvart fetg aunc lunsch viaden el proxim tschenaner.

Florian Grand ha pia surprìu in'ovra cumprovada. El ha adattau ella en vesta a ses cantadurs ed ad in niev publicum, denter auter cun renunziar sigl accumpignament. Igl ei da smarvegliar con pintgas che las midadas necessarias ein stadas. Ina descripziun summarica sa documentar con damaneivel ch'igl autur dalla versiun romontscha resta e cun tgei mieds ch'ei reussescha ad el da transponer siu original en in niev context cultural.

1. Plant (chor)
«Che d'ür astent, orrend'armada...»
2. Benedictus de Fontana (solo bariton)
«Benedictus de Fontana, sun eu...»
3. Allas armas! (chor)
«Allas armas tuots, alla guerra, Ladins»
4. Cumgià (solo tenor)
«La patria am clama a sia defaisa»
5. A Chalavaina (chor)
«A Chalavaina uossa giain...»
6. Ingraziamaint (chor)
«Pür chanta, palainta il lod del Otissem»

In laic che vegn confruntaus mo cun las canzuns vegn probabel ad haver l'impressiun ch'ei setracti d'in'ovretta fetg indigena, autoctona. Ei fa surstar cun con paucs strehs novs ch'ei reussescha agl autur da dar a quels texts ina colur «grischuna» ed «actuala». En emprema lingua vegn il herox remplazzaus cun ina figura populara, ed enstagl dil liug d'acziun senza muntada per il publicum niev cumpara la Chalavaina. Cun auters plaid: Grand empunescha las canzuns cun in auter mitos historic. Quei ei il pli veseivel, mo ei fuss falliu da reducir quella lavur

d'assimilaziun sin quels dus puncts. Igl ei sorprendent da veser ch'era il stil linguistic sto buca vegnir modificaus grondamein, ton il gestus sco la metaforica stattan relativamein datier digl original. Mo Grand ha igl avantatg da diponer d'in bien fundus indigen per quei tip da canzuns, numnadamein dil lungatg ch'ei vegnius sviluppaus cunzun el territori ladin duront tschantaners ella canzun historica-politica ed ella canzun religiosa-morala (ch'han existiu ditg e liung en ina sort da simbiosi), ed el enconuscha bein quei lungatg perquei ch'el ha dedicau in bionton da siu interess alla canzun populara veglia ladina¹⁵. Ultra da quei gauda siu tema era gest la favur dil temps¹⁶. Dad ina vart sesmarveglian ins con actuals ed «internaziunals» ch'igl arranschader ei, da l'autra vart eis ei denton interessant da veser co horinzont e publicum ein puspei vegni serrai e limitai: la canzun plaida dils Ladins (e buca dils Grischuns), e la canzun d'engraziament (nr. 6) supplichescha il Segner da proteger – l'Engiadina!

Resumaziun

Ei semuossa inaga dapli ch'ins sa buca explotar products dalla cultura populara per confirmar «fatgs» sco per exempel la tesa dall'originalitad e forza dalla tradiziun indigena. Gest igl exempel ch'ei vegnius descrots cheu cuortamein conferma plitost che l'intermediaziun da praticas culturalas selaschi interpretar meglier sco in process che funcziunescha per gronda part tenor reglas dalla fiera. Quella hipotesa stat en cuntradiziun cun perschuasiuns ch'han valiu silmeins decennis alla liunga, mo ella selai verificar cun detg buns exempels e vegn era sustenida da prominents perscrutaders dallas canzuns popularas¹⁷. Ed ei para a mi ch'ella vegni era confermada sin auters secturs dalla cultura populara (romontscha), cunzun leu nua ch'ei setracta da products dalla cultura spirtala, il meglier forsa il teater e la litteratura. Ei dat in scomi permanent sur gruppas e communitads linguisticas ora, ed igl ei nuot auter che natural che la cuminonza pintga retscheiva il bia dils vischins pli rehs e pussents. Quei che vegn integrau ella tradiziun «indigena», sezza gia modificada permanentamein dalla tradiziun pli pussenta, probablamein ord la medema direcziun, semodifichescha tenor ils basegns dil publicum recepent; el cass dallas canzuns descrettas ein quellas modificaziuns plitost pintgas. E quei davos fatg ei ina constataziun buca nunimpurtonta per l'interpretaziun dalla situaziun culturala alla fin dil

19avel tschentaner: Ei dat ina certa uniformitad internaziunala gia da quei temps!

Aschia sa in'analisa scientifica promover nossas enconuschientschas dalla cultura da mintgadi. Nus savein che la gronda part dallas canzuns ord il cant liber ein vegnidas documentadas ella davosa part dil 19avel tschentaner. Numerus texts han era in tun characteristic patriotic ed in cert patos, cun auters plaids, ein buca aschi allontanai dallas canzuns ch'ils chors virils cantavan da gliez temps ed han per part aunc cantau decennis alla liunga. Igl ei cert ch'il moviment dils chors ha influenzau il gust dil publicum e cheutras era transformau plaun a plaun il reper-tuar dallas canzuns che vegnevan cantadas, probabel era il stil da cantar. L'influenza sin ils auturs da texts da canzuns ei incontestabla, e gest tier Florian Grand vesein nus tgei influenza che ses models han. Pli exact savein nus aunc buca descriver quei process, ed era partenent il svilup dil cant liber eis ei aunc strusch pusseivel da formular conclusiuns pli precisas. Per quella finamira fuss ei da prestar aunc in bionton lavur da retscherca.

Annotaziuns

- ¹ La Battaglia da Chalavaina. Ciclo da chanzuns patrioticas per Coro viril e solo da bariton e tenor, dedichadas al Coro da Samaden ed all'«Engiadina», da FLORIAN GRAND. Stamp. C. G. Röder, Lipsia 1900. (F. E. C. Leuckart, ed.)
- ² Biblioteca cantunala, Cuera, Ab 801/1.
- ³ Eberhard Nehlsen: *Wilhelmus von Nassauen. Studien zur Rezeption eines niederländischen Liedes im deutschsprachigen Raum vom 16. bis 20. Jahrhundert.* Niederlande Studien Band 4. Münster 1993.
- ⁴ Mira C. COLLENBERG: *Wandel im Volkslied.* Freiburg Ue. 1986, 161 e 169ss.
- ⁵ PAUL GEIGER: *Volksliedinteresse und Volksliedforschung in der Schweiz vom Anfang des 18. Jahrhunderts bis 1830.* Bern 1912. – MAX ZULAUF: *Das Volkslied in der Schweiz im 19. Jahrhundert.* Bern e Stuttgart 1972.
- ⁶ Par. HEINRICH W. SCHWAB: *Das Vereinslied des 19 Jahrhunderts.* – En: Handbuch des Volksliedes I, München 1973, cunzun 866, 884 ed 892; INA-MARIA GREVERUS: *Heimat und Heimwehlied,* Handbuch des Volksliedes I, 899–922.
- ⁷ Florian Grand (*Ramosch 1847, + Samedan 1936), magister, politicher local e scriptur, autur da texts per canzuns ed artechels che tractan damondas da litteratura e lungatg, biars onns dirigent da chors. Par. RETO R. BEZZOLA: *Litteratura dals rumantschs e ladins.* Cuera 1979, 407s.
- ⁸ Remarca sil fegl cul tetel: Suainter «Altniederländische Volkslieder» da Eduard Kremser.
- ⁹ Las suandontas indicaziuns ternor E. Nehlsen, sco sura, 237

- 10 Nehlsen, sco sura, 239
- 11 Tenor Nehlsen, sco sura, 239.- Il feigl cul tetel dil ciclus da Kremser vegn surprius da leu (238) e sto bastar per renviar alla provegnientscha da quell'ovra.
- 12 Ei setracta dalla persuna Guglielm d'Orania (Wilhelm von Oranien, 1533-84), en sia posiziun da guvernatur dallas provinzas niederlandesas adversari da Filip II da Spagna, daventa igl exponent dil cumbat d'independenza encunter la Spagna. El text dallas canzuns serefereschans ins denton buca sin detagls historics. El center stat la battaglia «centrala» (canzun nr. 5) e la persuna dil liberatur, pia gest quei ch'era gia vegniu accentuau dallas canzuns naven dil 16avel tschentaner.
- 13 La canzun da Wilhelm von Nassau ei vegnida creada entuorn 1570, ei sederasada spert ed ha schendrau numerusas contrafacturas, denter auter las canzuns da Tell e da Retus (17avel tschentaner), domidsduas era en versiuns romontschas.
- 14 Nehlsen, sco sura, 241s.
- 15 F. Grand ha publicau ina retscha d'artechels «La chanzun populera ladina» en L'Engiadinais 1879 (21-29) e 1880 (2-7).
- 16 Mira sura, p. 233.
- 17 Rolf W. Brednich: Die Liedpublizistik im Flugblatt des 15. bis zum 17. Jahrhundert. 2 toms. Baden-Baden 1974/75.

